

खेळाडूंचे व्यक्तिमत्त्व

Prof. Dr Anil N. Mahalle

Ranibai Agnihotri Sharirik Shikshan Mahavidyalaya Wardha.

प्रस्तावना

मानवी जीवनात प्रत्येकाचा अनेक व्यक्तीशी विविध संदर्भात संपर्क येतो. प्रत्येकाचे वर्तन व्यक्तीशी असलेल्या संबंधावर आधारित असते. प्रत्येकजण दुसऱ्यावर प्रभाव पाडण्याचा प्रयत्न करतो. त्याचवेळी दुसरी व्यक्ती कशी आहे हे जाणून घेण्याचा प्रयत्न करत असतो. म्हणूनच आपल्या हे लक्षात येते की प्रत्येकजण दुसऱ्यापेक्षा कोणत्या ना कोणत्या बाबतीत वेगळा आहे. प्रत्येकाचे वेगळेपण हेही अनन्यसाधारण स्वरूपाचे असते. हे वेगळेपणच सर्वसामान्यपणे व्यक्तीचे व्यक्तिमत्त्व ठरविते. प्रत्येकाचे वेगळेपण हा त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचाच एक घटक आहे.

जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात क्रांतीकारी परिवर्तन आणि दृष्टीकोणनी जन्म घेतला आहे. या स्पर्धेत तयार होण्यासाठी एक महत्त्वपूर्ण गुण आहे व्यक्तिमत्त्व. व्यक्तिमत्त्व व्यवसाय प्रबंधना पासून प्रशासकीय सेवेमध्ये, खेळाच्या मैदानापासून राजनितिकाच्या मैदानापर्यंत, प्रत्येकालाच महत्त्वपूर्ण गुणांची आवश्यकता असते. तो म्हणजे व्यक्तिमत्त्व विकास. त्यासाठी खेळाडू, विद्यार्थी, खुप परिश्रम करतो व इतराची मदत घेवून विकास करतो. व्यक्तिमत्त्व हे खेळाडूच्या विचारातून, कृतीतून, समयसूचकतेवरून, निर्णय क्षमतेवरून, समायोजन क्षमतेवरून, क्रीडा

कौशल्यावरून त्याचे व्यक्तिमत्त्व प्रकट होते. खेळाडूने केलेला आविष्कार हा त्या खेळाडूच्या आंतरिक गोष्टीचा परिणाम असतो. ही आंतरिक गोष्टीच खेळाडूला विचारास, खेळात, कृतीस, भावनेस वा जाणिवेस प्रवृत्त करते. याचा अर्थ व्यक्तिमत्त्व हे बाह्य घटकावर नव्हे तर आंतरिक गोष्टीशीही संबंधीत आहे.

Personality हा इंग्रजी शब्द Persona ह्या लॅटिन शब्दापासून तयार झालेला आहे. Persona म्हणजे मुखवटा यातून व्यक्तिमत्त्व हे बाह्यदर्शनाशी संबंध दर्शविते. परंतु व्यक्तिच्या शरीरात व मनात चालणाऱ्या विविध प्रकारच्या प्रक्रिया एकत्रितपणे चालू असतात आणि ह्या प्रक्रिया ज्याप्रमाणे संघटित

होतात. त्याप्रमाणे प्रत्येक व्यक्तीचे स्वरूपही वेगवेगळे जाणवते. उदाहरणार्थ, एकाच घरातील दोन मुलांच्या बाबतीत पिता दारू पिणारा, सिगारेट ओढणारा असेल, तर एक मुलगा पित्याच्या पावलावर पाऊल ठेवून वागतो. त्याचे व्यक्तिमत्त्व तसेच घडते तर दुसऱ्याला पित्याच्या वर्तनाचा तिरस्कार वाटतो आणि परिणामतः त्याचे व्यक्तिमत्त्व वेगळे घडते. प्रत्येक व्यक्तिमध्ये होणारे हे संघटन व्यक्तीची शरीररचना, वर्तनपध्दती, अभिरूची, अभिवृत्ती बुद्धीमत्ता विविध अभिक्षमता या अभियोग्यता ह्याबाबत घडून येते.

व्यक्तिमत्त्व व्याख्या व स्वरूप

१) जी. डब्ल्यु आलपोर्ट :

“व्यक्तिमत्त्व म्हणजे स्वतःच्या

परिसराशी व्यक्तीचे जे वैशिष्ट्यपूर्ण समायोजन होत असते त्याला कारणीभूत असणारी व वर्तनाला चालना देणारी शारीरिक व मानसिक यंत्रणाची गतिशिल संघटना होय”.

"Personality is the dynamic organization within the individual of those Psycho-Physical, system that determine his unique adjustment to his environment Aal Port." (All Port)

२) नार्मल एल मन :

“व्यक्तिमत्व म्हणजे शरीररचना वर्तनविशेष, अभिरूची, कृतिकक्षमता या सर्वांची एकात्म व वैशिष्ट्यपूर्ण गुंफण होय.”

"Personality may be defined as the most characteristic integration of an individual's structures, modes of behaviour, interests, attitudes and aptitudes."

३) जी.ए. किंम्बल :

“व्यक्तिचे इतरांपेक्षा वेगळेपण दर्शविणारे व त्याचवेळी इतर लोक तिच्याशी कसे वागतात हे निश्चित करणारे साधारणतः स्थायी स्वरूपांच्या वैशिष्ट्यांचे अनन्य साधारण संघटन म्हणजे व्यक्तिमत्व होय.”

४) मार्टन प्रिन्स :

“व्यक्तिमत्व म्हणजे जैविक मनोवृत्ती, प्रवृत्ती, उर्मी, सहजप्रवृत्ती आणि संपादित मनोवृत्ती व स्थिरवृत्ती ह्यांचा एकुण समुच्चय.”

खेळाडूच्या व्यक्तिमत्त्वावर परिणाम करणारे घटक :

शरीराची टेवण, कातडीचा रंग, बुद्धिमत्ता काही, स्वभाव धर्म, उंची इत्यादीचा ठेवा माणसाला जन्मतःच मिळालेला असतो. ह्या अनुभवशील गुणामुळे व्यक्तीच्या गुणांची कमाल पातळी निश्चित होते आणि ही कमाल पातळी गाठण्यासाठी परिस्थितीचा हातभार लागतो. ही जैविक बीजे घेवून व्यक्ती आपला जीवनक्रमपूर्ण करित असतो. जीवन जगत असतांना विविध बाह्य घटकाचा, प्रामुख्याने सामाजिक घटकाचा परिसराचा व्यक्तीचा जीवनावर परिणाम होत असतो. जैविक घटक हा बाह्य घटक यांच्या आंतरक्रियेमुळे व्यक्तिमत्व घडत असते. त्यापैकी काही प्रमुख घटकाचा खेळाडूच्या व्यक्तिमत्व विकासात काही वाटा (योगदान) असणाऱ्या घटकाचा विचार करू.

अ) जैविक घटक :

१. शरीरयष्टी :

व्यक्तीची उंची, जाडी, बांधा, वर्ण, चेहरा याचा व्यक्तिमत्त्वावर परिणाम होत असतो. उत्तम शरीरयष्टी व आकर्षक चेहरा असणाऱ्या व्यक्तीचा इतरांवर लवकर प्रभाव पडतो. उत्तम शरीर संपत्तीच्या बळावर व्यक्ती खेळाडू, नेता बनू शकतो. शारीरिक व्यंग असेल तर अशा व्यक्ती बऱ्याच वेळा मागे पडतात. उत्तम शरीरयष्टी असणारा खेळाडू हा जास्तीत जास्त खेळाचा सराव, परिश्रम, तांत्रिक ज्ञानाचे आधारे अनेक व्यायामाच्या उपकरणाद्वारे त्याचा विकास होतो.

२. अंतस्त्राव ग्रंथी :

अंतस्त्राव ग्रंथीचे कार्य ही खेळाडूच्या विकासाच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण आहे. हा जैविक घटक आहे. आपल्या शरीरात मस्तकग्रंथी, कंठग्रंथी, वृक्कग्रंथी, लैंगिक ग्रंथी इ. कार्य करित असतात. या ग्रंथीतून स्त्रवणाऱ्या स्त्रावाचे प्रमाण कमी जास्त झाले. तर त्याचा व्यक्तीच्या वर्तनावर परिणाम होतो.

३. विविध क्षमता बुद्धिमत्ता व कार्यशक्ती :

व्यक्तिच्या वर्तनावर प्रत्यक्ष नियंत्रण करणारी महत्वाची संस्था म्हणजे नससंस्था (Nervous system) होय. कुशाग्र बुद्धिमत्तेची व्यक्ती आपल्या बुद्धिसामर्थ्याने कोणतीही गोष्ट सहज करू शकतात व इतरावर प्रभाव टाकून आपले वर्चस्व प्रस्थापित करतात. क्रीडा स्पर्धेची आवड असणारी व्यक्ती समाजात जास्त समरस होते. क्रीडा निपून खेळाडूंची इतरावर लवकर छाप पडते व ते जास्त लोकप्रियही होतात.

४. मानसिक योग्यतेचा प्रभाव :

व्यक्तीची वा खेळाडूंची जितकी अधिक मानसिक योग्यता जास्त तितकी खेळामध्ये त्याची कौशल्यपूर्ण प्रगती जास्त, तसेच स्वतःला आपल्या व्यवहारामुळे समाजात आदर्श आणि निती नियमाला अनुकूल बनविण्यास सफल होतो. परिणामतः त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाचा अधिक विकास होतो.

५. विशिष्ट आवड:

खेळाडूला खेळाची आवड असल्यामुळे त्याचा विकास होतो. कला, खेळ, संगीतामध्ये विशिष्ट आवड असणारा व्यक्ति कलाकार खेळाडू, संगीत इ. मध्ये उच्चतम स्थान प्राप्त करतो.

जैविक घटकासोबत काही बाह्य घटकाचाही व्यक्तिमत्व विकासावर परिणाम होतो.

ब) बाह्य घटक :

१. कुटुंब :

मुलाच्या व्यक्तिमत्त्वाची घडण त्याच्या घरामध्ये प्रामुख्याने घडत असते. आईवडील व कुटुंबातील अन्य व्यक्तींच्या वर्तणुकीचा मुलावर अदृश्यपणे परिणाम होत असतो. त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडण-घडण कुटुंबातच होते. जे आईवडील भांडखोर असतील, वडील व्यसनी असतील व कुटुंबातील व्यक्ती बरोबर नसतील तर त्याचे परिणाम निश्चितच मुलावर होतील. त्यामुळे ते फाजील लाडाने मुले लहरी, हेकड व तापट होतात.

जर परिणामातील सदस्य सुशिक्षित, चारित्र्यवान, नैतिक आदर्शांचे पालन करणारे असतील त्याच्या उच्च गुणाचा परिणाम मुलावर होईल. घरातील वातावरण खेळीमेळीचे राहिले, मुलांच्या आईवडीलांनी मुलांना त्याच्या आवडीनुसार खेळस्पर्धा खेळू दिल्या तर मुले त्याप्रमाणे खेळामध्ये नैपुण्य प्राप्त करू शकतात. तेव्हा मुलांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सुयोग्य विकास होण्यासाठी कुटुंबातील निरनिराळ्या व्यक्तीचे परस्पर संबंध अत्यंत स्नेहाचे व जिद्दाळ्याचे असले पाहिजे व त्यांनी मुलांच्या व्यक्तिमत्व विकासाकडे काळजीपूर्वक लक्ष दिल्यामुळे मुलांचा विकास होतो.

२. शाळा:

शाळा म्हणजे आदर्श समाज, मुलाला शाळेत अनेक अनुभव प्राप्त होतात व त्यातूनच त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाची जडणघडण होत जाते. शिक्षकाचे व्यक्तिमत्व, विविध विषयाचा अभ्यास, अभ्यासक्रम, परिपाठ, अभ्यासपूरक व अभ्यासा व्यतिरिक्त सहशालेय कार्यक्रम, खेळ, क्रीडा, कवायती, इत्यादींचा मुलाच्या वर्तनावर परिणाम होऊन त्याचे व्यक्तिमत्व घडू लागते. प्रेमळ व कर्तव्यदक्ष, शिक्षक असतील व उत्तम शालेय वातावरण असेल, तर मुलाच्या व्यक्तिमत्व विकासावर निश्चित चांगला परिणाम होतो. घरच्या अडचणीमुळे धास्तावलेल्या एखाद्या मुलाला आईचे प्रेमळ छत्र, हरवलेल्या मुलीला शिक्षिकेने धीर दिला तर ती मुलगी आशावादी होऊ शकते.

शाळेमध्ये विद्यार्थी व शिक्षक यांच्यामधील संबंधाइतकेच विद्यार्थ्यांचे आपापसातील संबंधही व्यक्तिमत्व संपन्न करण्यास हातभार लावतात. ज्या मुलाला वर्गामध्ये फारसे मित्र नाहीत. तो इतरामध्ये सहजासहजी मिसळू शकत नाही तो अंतर्मुखी, एकलकोंडा असा होण्याची शक्यता असते.

३. कुटुंबाची आर्थिक स्थिती:

आईवडील व कुटुंबाचे प्रेम मिळून उपयोग काय? मुलाच्या नैसर्गिक गरजा जर भागविता आल्या नाही, तर त्याच्या व्यक्तिमत्व विकासामध्ये काही त्रुटी राहतील. आर्थिक परिस्थितीमुळे किंवा गरीबीमुळे लाचारीचे जीवन, असुरक्षिततेची भावना इच्छा असूनही मुलांचा विकास पाहिजे तसा होणार नाही. याऊलट संपन्न कुटुंबातील मुले शारीरिक रूपानी धष्टपुष्ट, आत्मविश्वासू व जिद्दी स्वभावाचे असतात. त्याची आर्थिक परिस्थिती मुलाच्या विकासासाठी सहाय्यक ठरते. तसेच गरीब विद्यार्थ्यांना चांगले मार्गदर्शन, पैशाची मदत व सामाजिक वातावरण चांगले मिळाले तर त्याचाही चांगला विकास होतो.

४. शेजार व मित्र:

घराबाहेर मुले शेजारच्या समवयस्क मुलाबरोबर खेळतात या वयात क्रीडा व संघप्रवृत्ती खूप प्रबळ असते. मित्रांच्या वर्तनाचा व्यक्तिमत्व विकासावर खूप परिणाम होतो. चांगला शेजार व चांगल्या मित्रांच्या सहवासात असणाऱ्या मुलाच्या व्यक्तिमत्वाचे चांगले पैलू पडतात. त्याच्यामध्ये आत्मविश्वास हिंमत, साहस, आत्मनिर्भरता व खेळा सोबत खेळता खेळता अनेक क्रीडा कौशल्याचा तसेच चपळता व जिज्ञासू प्रवृत्तीचा विकास होतो. तर वाईट मित्रांच्या सोबत असणारे मुले दुर्वर्तनी होतात.

५. समाज व संस्कृति:

सुसंस्कृत समाजात वाढणारी मुले व झोपडपट्टीत वाढणारी मुले याच्या व्यक्तिमत्व विकासात महत्वाचे घटक आढळतात. त्याग, सेवा, सहिष्णुता यासारख्या मुलांची जोपासना करणाऱ्या समाजात वाढणाऱ्या मुल्यामध्ये ही मुल्ये हळुहळू रुजत जातात. लोकशाही पद्धतीने जीवन जगणाऱ्या समाजात स्वातंत्र्य, बंधुता, न्याय इ. मुल्यांबद्दल प्रेम निर्माण होते. सहकार्याची भावना वाढीस लागते. काही समाज शांत तर काही समाज भांडखोरवृत्तीचे असतात. काही समाज सहिष्णु वृत्तीचे तर काही समाज असहिष्णु वृत्तीचे दिसून येतात. भारतीय संस्कृतीत वाढणाऱ्या मुलांच्या व्यक्तिमत्वावर भारतीय संस्कृतीची छाप दिसून येते. गैरेटच्या मते मुलाच्या जन्मापासूनच मुलाचे व्यक्तित्व ज्या समाजात तो राहतो तेथेच निर्मित आणि परिवर्तित केले जाते.

६. भौतिक वातावरणाचा प्रभाव:

भौतिक तसेच नैसर्गिक वातावरण प्रत्येक देशात आणि विदेशात राहणाऱ्या व्यक्तित्ववर अलग अलग प्रकारची छाप पाडते. थोर्प एवं स्कॅमुलरनी लिहिल्याप्रमाणे “भौतिक घटकांचा व वातावरणाचा व्यक्तित्वावर होणाऱ्या बाबींचे खूप कमी अध्ययन झाले. पण भविष्यातील संशोधन हे सिद्ध करते की, हे प्रभाव आधारहीन नाही.”

निष्कर्ष रूपाने आपण असे म्हणू शकतो की व्यक्ति विकासावर अनेक कारकांचा प्रभाव पडतो. या प्रभावाचा संपूर्ण रूपाचे अध्ययन करून व्यक्तिमत्वाच्या विकासाचे वास्तविक परिस्थितीचे अनुमान काढू शकतो. असे करताना या तथ्याव विशेष रूपांनी लक्ष देणे आवश्यक आहे, की व्यक्तिमत्वावर परिणाम करणारे सर्वात अधिक शक्तीशाली घटक पर्यावरण संबंधी आहे. या संबंधाबाबत थोर्प व स्कॅमुलर चे विचार उल्लेखनीय आहे. भौतिक, सांस्कृतिक आणि सामाजिक वातावरण हे सर्व घटक व्यक्तिमत्व विकासात महत्वाचे आहे. त्या अनुषंगाने येणाऱ्या इतर घटकांना त्यापासून अलग करू शकत नाही.

"The physical, cultural and social environments all play such an influential part in personality formation that personality cannot be distinguished from that which surrounds it." Thorpe & Schuller (P. 353).

व्यक्तिमत्व विकास व खेळ

खेळाचे स्वरूप हे नेहमी अनिश्चित असते. म्हणून कोणत्याही व्यक्तिला सतत एकाच प्रकारची संधी मिळत नाही किंवा दिली जात नाही. अभ्यासाचे काळात, स्पर्धेच्या वेळी किंवा स्पर्धेनंतर अशी अनेक प्रेरक तत्वे असतात जी सर्व केवळ शारीरिक दक्षता, मानसिक दक्षता, मानसिक तत्परता, आपला

आत्मविश्वास, आपल्या संघावरील प्रभाव व दुसऱ्या प्रतिस्पर्धी संघाच्या कठीण स्पर्धेतही तो आपल्या खेळात स्थिरता किंवा अस्थिरता निर्माण करू शकतो. अशा वेळी उलट परिस्थितीतही आपल्या प्रदर्शनाला तो सौंदर्यपूर्ण बनवितो व आपली ओळख निर्माण करतो. हे एक प्रकारचे समायोजनच होय. असाच खेळाडू आपले प्रयास व प्रदर्शनात अधिक सफल होतो आणि अशाच खेळाडूवर अधिक भरवसा ठेवला जातो हे त्याच्या उत्तमतेचे लक्षणच होय. शारीरिक शिक्षण क्षेत्रात विभिन्न गुण व तांत्रिक ज्ञान असणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा संघात समावेश होतो तसेच हे खेळाडू काही वैशिष्ट्यांमुळे खेळ प्रतिभेच्या रूपात ओळखले जातात. उदा. ब्राझिलचा पेले, भारताचा गावस्कर, फुटबॉल खेळाडू मेराडोना, हॉकीत ध्यानचंद, टायसन इत्यादी अनेक प्रतिभासंपन्न खेळाडूंनी केवळ आपल्या राष्ट्रालाच गौरवान्वित केले नसून त्यांनी जगातील लोकांच्या मनात आपले स्थान पक्के केले आहे. त्यांचे कौशल्य, तंत्राचे ज्ञान, त्यांचा संयम, आक्रमकता पाहून जग विस्मयचकित झाले आहे. त्यांच्या तंत्राचे ज्ञान प्रशिक्षक आपल्या प्रशिक्षण माध्यमातून प्रचारित व प्रसारित करित आहेत. शिक्षकाचा खेळाडूंचे व्यक्तिमत्व घडविण्यामध्ये सिंहाचा वाटा आहे.

आजही अनेक प्रतिभाशाली खेळाडू आहेत की, केवळ त्यांची उपस्थितीच खेळाडूंना प्रेरणा देते.

खेळकूद, शारीरिक शिक्षण आणि विभिन्न प्रकारच्या खेळांनी व्यक्तिमत्वाला एक निश्चित स्वरूप, एक प्रभावशाली प्रकार बनवून अनेक प्रतिकारक क्षमतांचे विश्लेषण केले आहे. अशा खेळाडूंचे चांगले प्रदर्शन त्यांच्या व्यक्तिमत्वाचेच केवळ प्रदर्शन करते असे नाही, तर त्यांना अनेक प्रकारच्या संधी देऊन त्यांच्याकडून महत्त्वपूर्ण सामाजिक कार्य करवून घेणे सफल होते.

खेळाडू व्यक्तिमत्व गुणविशेष :

खेळाडूने क्रीडाकौशल्ये योग्य अध्ययनाने प्राप्त करून विविध क्रीडास्पर्धात त्यांचे प्रत्यक्ष क्रीडास्पर्धात अधिकाधिक सफाईने उपयोजन करावे लागते. ही कौशल्ये प्राप्त करण्यासाठी त्याच्या व्यक्तिमत्वाचे पुढील सर्वसामान्य गुणांची आवश्यकता असते.

वक्तशीरपणा नियमितपणा :

क्रीडाक्षेत्रात प्रत्यक्ष दिसून येणारे क्रीडावर्तन हेच त्या खेळाडूचे एक खास वैशिष्ट्ये असते. उदा. गावस्करसारख्या चांगल्याप्रकारे बॅटींग करतो आहे, तो खेळाडू बॅटसमन म्हणून ओळखला जातो. ते त्याच्या व्यक्तिमत्वाचे विशेष लक्षण होय. प्रत्यक्ष कृती म्हणजे ही क्रीडावर्तनाची जोपासना! तीच ती कृती अनेक म्हणजे अक्षरक्ष: शेकडो वेळा, किती तरी वर्षे करत राहावी लागते. ही कृती त्याचवेळी प्रत्यक्षात येईल म्हणून येत नाही तर सर्व शरीरास तसे वळणच लावावे लागते. शरीराला वळण लावण्यासाठी ती कृती, तेच ते क्रीडाकौशल्य नियमितपणे कृतीत आणावे लागते. क्रीडेच्या निष्कर्षाचे परिणाम चारचौघांसमोर त्वरित दिसत असतात. त्यामुळे क्रीडाकृती किती वेळेवर, किती चटकन घडते यावर विजयाचे पारडे अवलंबून असते. क्रीडांगणावर केलेल्या कृतींनी ती एक विशिष्ट कृती ठराविक पद्धतींनी करण्याची शरीराला, मनाला सवयच लावून घ्यावी लागते. म्हणून खेळाडूंच्या व्यक्तिमत्वामध्ये वक्तशीरपणा व नियमितपणा असावा लागतो. शारीरिक कृतीचा बिनचूकपणा, आहार, निद्रा, विश्रांती, झोप, मानसिक संतुलन इत्यादी घटकांवर अवलंबून असल्यामुळे खेळाडूंच्या व्यक्तिमत्वामध्ये क्रीडांगणाशिवाय इतर जीवनाच्या घटकांमध्ये वरील वक्तशीरपणा व नियमितपणा या गुणांची फारच आवश्यकता असते.

सामाजिकता- सोशिकता :

क्रीडाप्रदर्शन किंवा प्रात्यक्षिक घडत असता खेळाडू व संघटक, व्यवस्थापक, क्रीडामार्गदर्शक, पंच व अधिकारी वर्ग त्याचबरोबर संघात खेळणारे खेळाडू आणि प्रेक्षक इत्यादी अनेक जिवंत घटकांबरोबर खेळाडूंच्या वर्तनाची किंवा मनाची सतत आंतरक्रिया होत असते. प्रत्येकाला काही तरी विशेष करावयाचे असल्याने, प्रत्येकाचा अहं जोरदार असल्यामुळे, व्यक्ती व व्यक्ती वर्तन, मते यांचा संघर्ष होण्याची शक्यताही असते. त्या संघर्षामध्ये आपली इतक्या दिवसांची मेहनत वाया जाऊ नये म्हणून खेळाडू त्या विशेष प्रसंगी किंवा नेहमीच कसे वागतो याचा जाणीवपूर्णक अभ्यास, विचार करायला हवा. त्यासाठी थोडं - पुढे मागे सरकण्याची, अपमान गिळण्याची सोशिकताही आवश्यक असते. छत्रपतींनी एकदा मानअपमान

सोसला म्हणून पुढे 'आग्राहून सुटका' प्रयत्नपूर्वक यशस्वी होऊ लागली. किती तरी वेळा क्रिकेटवीर कपिलदेवला कमी - अधिक टीका सहन करावी लागली. पण आज चारशेपेक्षा अधिक फलंदाजाचे बळी घेऊन जागतिकदृष्ट्या श्रेष्ठ गोलंदाजांमध्ये तो जाऊन बसला आहे, ते याच गुणांमुळे.

निष्कर्ष:

वैयक्तिक कौशल्य, खेळातील नैपुण्य, व्यक्तिमत्व विकास, नेतृत्व चपळता, खेळण्याचे तंत्र, व्यासंग, संघभावना, खेळाडूवृत्ती, प्रगती यांची कसोटी स्पर्धेमधुनच होते. अनेक सामाजिक गुण प्राप्त होतात. नवनवीन आव्हाने स्पर्धामधुनच पुढे येतात आणि संशोधकाना संशोधनाचे विषय मिळतात. तसेच क्रीडा ही व्यक्ती विकासाचे व समाजरक्षणाचे एक साधन मानले गेले पाहिजे. विज्ञानाच्या विकासाबरोबर निकोप प्रवृत्ती, सुदृढ शरीर, स्नायुचे कौशल्य, मानसिक उत्साह, फुरसतीच्या वेळेचा समाजोपयोगी उपयोग व उत्पादक आणि मनोरंजन, सदुपयोगी सभोवतालच्या सामाजिक परिसराशी आपला संबंध ठेवून त्याचे हित साधने व इतर उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी क्रीडा ही उत्तम माध्यम आहे. क्रीडा स्पर्धेमध्ये विविध महाविद्यालयातील खेळाडू येतात, खेळतात त्यांची रहनसहन, खेळण्याचे तंत्र कौशल्य, कला, चपळता इ.ची माहिती होते. यातूनच खेळाडूंची परस्पर देवाण-घेवाण, मैत्रीची भावना नाती, सहकार्य, संघर्ष, सहज घडते त्या खेळण्याचा त्यांच्या भावनिक विकासासाठी चांगला उपयोग होतो त्यात गरीब श्रीमंत, जातीगोती हे भेदभाव नसतात. त्याचे रूसणे, रागावणे क्षणात विसरणे अनेक रूप येतात. कोणतेही खेळ खेळतांना खो-खो, कबड्डी असो फुटबॉल, मुष्टियुद्धात जिंकण्यासाठी एकमेकांचे जोरदार संघर्ष सुरू आहे असे वाटते. एखाद्याच्या नाकातोंडातून रक्त ही येते. पण निर्णय लागताच देन्ही टिम भेटतात व हरलेली टिम जिंकलेल्याचें हस्तांदोलन करून अभिनंदन करतो. त्यात विजेत्याचा सन्मान करतात पण हरलेल्या टिमचा अपमान करित नाही. दोघांनाही त्याच दर्जाचे वाढविले जाते. असे हे खेळ म्हणजे मानवी संस्कृतीचा उत्तम आविष्कार आहे. या सर्वांमधुन खेळाडूंचा शारीरिक, मानसिक, भावनिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक, आर्थिक, व्यावसायिक तसेच सुप्त गुणांचा विकास होतो.

संदर्भ—

१. कतरणी स्फूर्ती :मानसशास्त्र विचारवि ायकआणिउपयोजन (साईनाथ प्रकाशन, नागपूरजुलै २०००) पृ ठक्रं. ६९
२. प्रा.पलसाने म.न. : (निवृत्त प्रा. पुणे विद्यापीठ), प्रा. विद्यातळवलकर (फर्ग्युसन महा. पूणे) (अनिरुद्ध अनंतकुलकर्णी, कान्टिनेन्टलप्रकाशनविजयानगर, पुणे ४११०३० प्रथमावृत्ती २०००) पृ ठ क्र.१०८,१०९
३. Penny Loretto, The Top 10 Work Values Employers Look For, Employee Values are a Good Indicator of Success, About.com Guide, Accessed on 20/Oct/2011